

PLATON VE ARİSTOTELES'İN SANAT ETİĞİ, ESTETİK KAVRAMI VE YANSIMALARI

Tamer KAVURAN*
Bayram DEDE**

ÖZET

Sanat ve felsefe insanlık tarihinin en fazla uğraştığı alanlardandır. Bu iki kavram üzerine birçok tanım yapılmış olsa da, anlamları bugün bile tartışılmaktadır. Bu tartışmaların ne sınırı ne de boyutları vardır ve insanlık var olduğu sürece de bu tartışmalar devam edecektir. Antik Yunan'dan başlayıp günümüze kadar gelen ve sanat felsefesini derinden etkileyen iki büyük filozof Platon ve Aristoteles sanatı ilk defa sorgulayıp sanatın birey ve toplum üzerindeki siyasal, sosyal ve psikolojik etkilerini vurgulamaya çalışmışlardır. Bu sorgulama günümüze kadar sanat felsefesini etkilemiş ve bir nirengi noktası oluşturmuştur. Sanat felsefesini öğrenmek, anlamak için Platon ve Aristoteles'in sanat görüşlerinin iyi bilinmesi gerekir. Eğer bu nirengi noktasından uzaklaşırsa günümüz sanat felsefesini anlamaya imkân yoktur. Teknolojinin baş döndürücü gelişimi, günlük koşuşturmalar, stresli bir yaşam günümüz insanı için her zamankinden daha fazla sanata ihtiyaç duyulmakta ve sanatı insan için vazgeçilmez bir duruma getirmektedir. Sanatın insanlar üzerindeki olumlu etkilerini geniş bir yelpazede inceleyen ilk filozof Aristoteles olmuştur. Buna rağmen ortaçağda sanatı olumsuzlaştıran bu olumsuz tutumun mimarı ise Platon olmuştur.

THE COMPARISON OF PLATON'S AND ARISTOTELE'S ART ETHIC AESTHETICS AND REFLECTION

(ABSTRACT)

Art and philosophy are the most engaged subjects in the history of humanity. Though many definitions have been made on these two subjects, their meanings have still been discussed even today. These discussions neither have any border nor any dimension, and they will continue as long as humanity exists. Two great philosophers, Platon and Aristoteles, extanting from Ancient Greece to today and deeply influencing the philosophy of art, have tried to emphasize the political, social and psychological effects of art on society and individual by questioning art for the first time. This questioning has influenced the philosophy of art up today and has formed a landmark. If we want to learn and understand the philosophy of art, we need to know the ideas of Platon and Aristoteles on art. If we get away from this landmark, there will be no possibility to understand today's philosophy of art. The astonishing development of science, daily struggles and a stressful life make the art more needed than ever and make it indispensable for today's people. It has been Aristoteles to examine the positive effects of art on people in a wider scope. Despite this, the architect of this negative approach which makes the art negative in the middle ages, is Platon.

Anahtar Sözcükler: Felsefe, Sanat, Estetik

Keywords: Philosophy, Art, Aesthetic

¹ Yrd. Doç. Dr. Tamer KAVURAN, Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, tkavuran@firat.edu.tr

^{**} Bayram DEDE, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi, Resim-İş Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Doktora öğrencisi, bayramdede@hotmail.com

1-Giriş

“Sanat” ve “Felsefe” kavramları hayatımızda çok önemli rol oynar. Sanatın ve felsefenin ele aldığı konular farklı da olsa bazen ortaklık gösterirler ve birbirlerinin alanını kapsarlar. İkisinde de amaç aynıdır: İnsan. Bu iki önemli kavram her dönemde tartışılmış, sanatçılar ve filozoflarca farklı yorumlanmıştır. Bu yorumlar günümüzde de devam etmektedir. Sanatın sorunlarına felsefi açıdan yaklaşmak ve bu sorunlara çözüm yolları bulmak ilk çağlara kadar gider. Bu düşünce alanında özellikle Platon ve Aristoteles’in üzerinde durmak gerekmektedir. Çünkü Platon’un ve Aristoteles’in sanat ve estetik kuramları o kadar etkili olmuştur ki, bu kuramlar kendilerinden sonra gelen birçok filozofu etkilemiş, onlara ilham kaynağı olmuşlardır. Günümüzde bile çoğu sanat ve estetik kuramlarının temelini Platon ve Aristoteles’in estetik ve sanat kuramları oluşturmaktadır. Sanat ve estetik kuramlarını sadece kaba çizgileriyle ele alındığında Platon ve Aristoteles’in sanat ve estetik kuramlarının günümüze kadar olan etkilerini anlamak güçleşir. Oysa tüm boyutlarıyla incelendiğinde ve günümüze kadar olan tüm sanat ve estetik kuramlarında Platon ve Aristoteles’in etkilerini görmek mümkündür. Fakat bu günümüzde yeterince bilinmemektedir. Bundan dolayı da Platon’u ve Aristoteles’i bilmek sanat felsefesini anlamak açısından önemlidir.

Estetiğin Büyüsü ve Platon

“Estetik” kavramı her ne kadar XVIII yy’da Baumgarten tarafından kullanılmaya başlansa da estetiğin ilgi alanı olan konular ilk defa Yunan Felsefesi’nin iki önemli filozofu Platon ve Aristoteles tarafından ortaya konulup tartışılmıştır. Platon, felsefe tarihinde ilk sistemli felsefi düşüncenin kaynağı olarak belirtilmiştir. Platon aristokrat bir aileden gelmiş, sanatla ilgilenmiş, iyi şiirler yazmıştır. Ama genelde bildiği gibi Platon’un Sokrates’le tanışması hayata bakış açısını tamamen değiştirmiştir. Bu değişiklik öyle ani olmuştur ki Platon daha önceki yaşamından farklı bir yaşam anlayışına ulaşmıştır. Böylece Platon her alanda olduğu gibi sanat alanında da düşüncelerini kökten değiştirmiştir. Onda önceki yaşamının şiirlerini de aşırı duygusal, süslü, güven vermeyen, yapmacıklı, abartılmış, sahte bir dünya olarak düşünmüş olmalı ki tüm şiirlerini hiç düşünmeden ateşe atmıştır. Bu keskin dönüş, sırt çeviriş kendisini acaba irade gücü mü bedeni yönetmeli yoksa beden mi akla sahip olmalıydı? ikileminde kendisine çözüm yolu sağlamıştı.

Tükenmeyen yaratma savaşımızı bitiren karanlıkların girdabına çekip ölüme mahkûm edilen şiirlerini putlar gibi kırıp, tuz buz edip yakarken; Platon'un sesi tüm antik filozofları bastırmıştır. Sokrates felsefenin yönünü insana çevirmiş, insanı temel almıştır. İnsanı felsefenin başlıca konusu haline getirmiştir. Bu belki o dönemde önemli bir gereksinimdir. Demokrasi yönetiminin gereksinimi olan yurttaşlık bilinci yurttaşın hak ve ödevleri böyle bir düşüncenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hepsinden önemlisi de artık insanın kendisini, toplumu, doğayı sorgulamak yönteminin Sokrates tarafından öğretilmesidir.

Hocası Sokrates'in haksız yere öldürülmesiyle Platon demokrasi yönetimine karşı yeni yönetim anlayışları geliştirmeyi denemiş, sürekli gelişen anlayışlarla siyasi felsefesini olgunlaştırmaya çalışmıştır. Sokrates'in yaşam felsefesi Platon'da o kadar kalıcı olmuştur ki savunduğu felsefe hemen hemen hocası Sokrates'e yakın olmuştur. Bu yakınlık bazen savunduğu düşüncelerin Sokrates'e mi yoksa Platon'a mı ait olduğunun bilinmesini güçleştirir. Bazen de Platon, Sokrates'in ağzından kendi düşüncelerini dile getirir.

"Platon'un öncüsü olan filozoflar ona kolay kolay çözülemez bir ikilem ya da ikili bir sorun bırakmışlardır. Bu da değişenle değişmeyen, duralla devingen, akıp gidenle olduğu gibi kalan ikilemidir"¹ Bu soruna birçok filozofça çözüm yolları aranmış ve farklı öneriler sunulmuştur. Ama bunların içinde en etkin olan filozof kuşkusuz Platon olmuştur.

"Çünkü Platon Parmenides'i benimsediği gibi, onun karşıtları olan Herakleitos'u ve Pythagoras'ı da benimser. Bu birbirini dışlayan üç felsefeyi bir arada benimsemekle Platon'un felsefesi bir paradoksa yol açmaz. Platon bu felsefeleri değişik alanlara uygulayarak benimsemekle bir çelişki doğmasını engellediği gibi, bu alanları öyle dizgesel bir biçimde bağlar ki, böyle bir bağlantı yokluğunda seçmeciliğe düşebilecek olan felsefesi kapsamlı ve özgün bir dizge görünümü almıştır. Platon'un özgünlük ve büyüklüğü, daha çok bu alanları birbirine bağlayışındadır"²

¹ Afşar TİMUÇİN, , *Düşünce Tarihi*, BDS Yayınları, İstanbul, 1992, s. 135.

² Arda DENKEL, *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, İkinci Basım, Özne Yayınları, İstanbul, 1998, s.70.

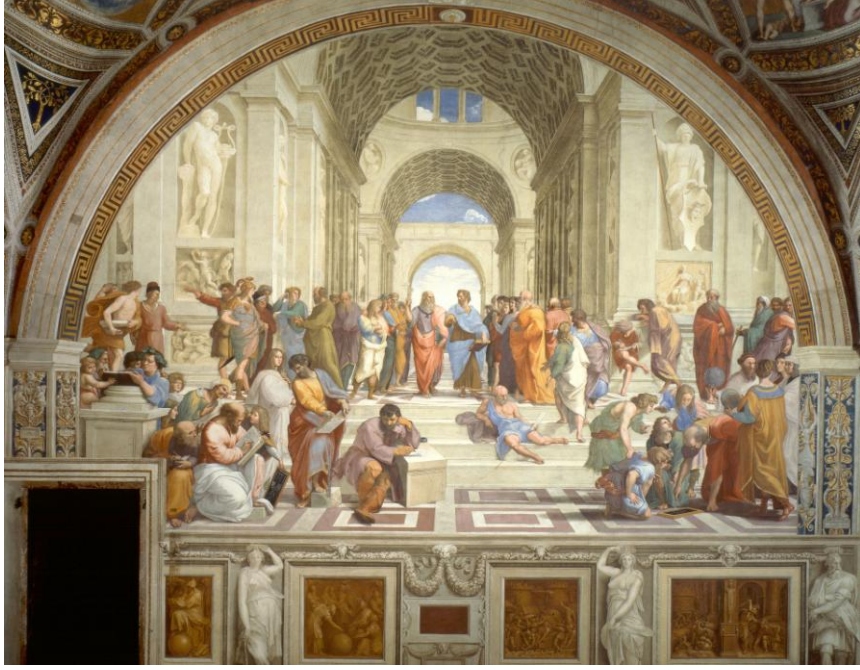

Foto - 1: Raffaello' "Atina Mektebi"

Yukarıdaki Raffaello'nun XVI. yy da yapmış olduğu Atina Mektebi adlı tablosunda Platon işaret parmağını havaya kaldırarak gerçek olanın idealar olduğunu söyler. Tabloda görüldüğü gibi Aristoteles ise elini ileri doğru uzatarak hocasının aksine gerçek olanın fenomenler dünyası olduğunu ifade eder (Foto-1).

Nitekim Platon bedenin zorba yönetiminden boğucu havasından kurtulup ideaların ışıltılı, görkemli tahtına çıkmaya çalışmış, parçalanmış dağılmış, yitip gitmiş, özlenmiş olan usu yeniden toplayıp kendince ona onurlu kimliğini geri vermiştir.

Platon, idea teorisinde akıl ve gerçekliği özdeş olarak kullanmıştır. Kendisini duyu ile akıl arasındaki çatışmanın sonsuz tanığı yapmak istemiştir. İdea olarak tanımladığı kavramların özellikleri neydi? Platon'a göre bunlar yaratılmamış, yok olamaz, değişmez, hep kendisiyle aynı kalan, parçalanamaz bütünlerdir ve biz bunları ancak tensel yaşamımızın kendi içine hapsedilmiş donuk sönüklüğünü, kazıyarak ışıltılı özlere ulaşabiliriz. Bu özleri ancak ve ancak insandaki en büyük yeti olan akılla kavranabilir. Akıl sayesinde tanrısal olana yani her şeyin ilk formuna yani ideaya ulaşırız. Platon, aklın sürekli değişen duyular karşısında kalıcı olduğunu ifade ederken Aristoteles ise duyuların kişiyi gerçeğe ulaştırdığını söylemiştir. Duyuların kişiyi eğittiğini ve dış dünya hakkında kesin bilgiler sunduğunu söylemiştir.

Foto – 2: Samothrake Nike’si

Samothrake Nike’si adlı heykelde konusunu Yunan mitolojisinden alan bu heykel Yunanlıların idealizmine dayanan inancını somutlaştırır (Foto-2).

Orpheus’çu Pythagoras’çı Bakış

“Orpheus’çuluk M.Ö. VI. yüzyılda gelişmeye başlamıştır ve Pythagoras’çıların görüşleriyle bütünlendi. Orpheus’çuluk ruhun tanrısallığını ve ölümsüzlüğünü, bedenin kirliliğini bildirmiştir. Ölümü bir kurtuluş saymıştır. Platon bilgi kuramını bu geleneğin etkisi altında geliştirmiştir. Buna göre asıl gerçeklikler düşünülür dünyaya, gerçek gerçeklikler dünyası diye belirlediği aşkın dünyasına bırakmış, bu dünyayı o gerçeklilerin yansılarını taşıyan ikincil bir dünya, bir gölgeler dünyası olarak belirlemiştir. Böylece görünen görünmeyenle açıklanmıştır”³

Platon mağara örneğini bu amaca göre geliştirmiştir. Platon’un mağara örneğinde hayatı sorgulamayan, kulaktan dolma bilgilerle yetinen insanların oluşturduğu bir topluluğun yüzünün mağaranın duvarına dönük olduğunu söylemiştir. Mağara’nın giriş

³ Afşar TİMUÇİN, *Düşünce Tarihi*, BDS Yayınları, İstanbul, 1992, s. 136.

kısmında, dışarıdaki nesnelerin yansımalarının bu duvara yansıdığını belirtmiştir. Platon insanların mağaranın giriş kısmında yansıyan bu yansıların gerçek nesneler olduğuna inandıklarını söylemiştir.

Yitip gitmiş, ateşe atılmış, kolu kanadı kırık, tüm düşünme yetenekleri ellerinden alınmış, susuz kurumuş toprağı andıran ilkel kalabalık doğa karşısında duydukları, gördükleri, dokundukları, sesler, renkler ve biçimlerin sonsuz coşkusuna kapılmışlardır. Bunlardan yalnız tek bir kişi kendi içine hapsedilmiş döngüyü cesaretle kırıp gerçeğin yolunu bulur. Bu gerçek gelip geçici önemsiz bir yansıma olan görüntüler değil ussal bir düşünme, sorgulama biçimidir. Bu düşünme biçimi de hayal dünyasından çıkmayı sağlar ve bu da bireyi ideaya ulaştırır.

Foto – 3: Myron'un “Diskobal”i (Disk atan atlet)

Myron'un "Diskobal"i (Disk atan atlet) adlı bu heykel Yunanlıların genel felsefesini oluşturan Plato'nun da savunduğu idealizmi destekler. Bu felsefe atletin en olgun zihinsel ve bedensel dönemini ve ideal vücut ölçülerini yansıtır (Foto-3).

Sanatsal Alanda Mimetik Kuramı

Nesneler ideaların vücut bulmuş, somutlaşmış halleridir. Nesneleri doğuran ana kaynaktır. Mutlak gerçekte bu kaynaktır, idealardır. Yani idealar fenomenler dünyasındaki nesnelerin ilk halleri ve özüdür.

Platon marangozun hiçbir etkinliği olmadığını söylerken sedir örneğini kullanmıştır. Birincisi yani sedir kavramının kendisidir. Sedir kavramı mükemmeldir, kusursuzdur, sonsuzdur. Tüm olgunluğu kendi içinde barındırır, eksiklik yoktur, olumsuzluk yoktur. Mutlaktır, yani idealardır. İkincisi, birincisinin biraz deforme olmuş halidir. Hatalı olabilir artık birincisi kadar mükemmel değildir, eksiklikler, kusurlar vardır. Sonuncusu ise sanatçı onu yansıtırken ilkinden çok uzaklaşacaktır. Zaten sanatçı sediri yaparken birçok hata yapabilir. Bu da hataların katlanmasına ideal olandan çok uzaklaşmasına neden olacaktır. Bundan dolayı ne sanata ne de sanatçıya gerek vardır. Platon'a göre sanatçı ancak görünen objeyi bire bir yansıttığını söylemiştir. Platon'a göre sanatçı bir ayna olmamalıdır. Yani fenomenler dünyasının kopyasını sunmamalıdır. İdeal ve akılsal olanı ifade etmelidir. Yani tüm gelip geçicilerin karşısında ve üstünde duran görkeme ulaşmaya çalışmalıdır. O görkem de bizi idealara ulaştıracaktır.

"Platon'un bütün çözümlemesi, kentten kovmak istediği zanaatçıya karşı uyarı amacını taşır: Üç sedirin aracılığıyla, düşüncenin adım adım yitişine ve tehlikelerle dolu bir düşüşe tanık oluruz. Gerçekten de ressam bizi resmiyle yanıltıyor, çünkü resim bir aldatmacadır ve gerçeğin bir ikamesidir yalnızca: Bir sedir gördüğümüzü sanırız, ne var ki karşımızda bir hayalet durmaktadır. Dahası, ressam özgünlük amacını tanıdığından bize her defasında başka bir sedir sunar: Seçtiği açıya göre bize yanlamasına ya da karşıdan veya türlü biçimlerde gösterir. Sonuçta, her şeyi, kunduracının yaptığı ayakkabıyı, doğramacının yaptığı çatıyı taklit etmeyi başarır. Ayrıca, tek ve aynı işe bağlı kalan işçiyi de küçük düşüren böyle bir hokkabazlıktan sakınmalıyız"⁴

⁴ Francois DAGOGNET, *Büyük Filozoflar ve Felsefesi*, (Çev. Zeynep Durukal), Birinci Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 24.

Aslında Platon sanatın insanlar açısından kazanımlar olmadığını iddia ederek sanatın pragmatik yapısını tartışmıştır. Sanatın toplumsal boyutunu ve işlevini görmemiştir. O, sadece taklit açısından sanata yaklaşmıştır. İşte bu yaklaşım onu yanlış yollara sevk etmiştir. Sadece sanatın taklit ve duygusal yönüne takılı kalmıştır. Ama özellikle endüstri devriminden sonra sanatın insan için vazgeçilmez bir edinim olarak önem kazanması Platon'un düşüncesinin etkinliğinin azalmasına neden olacaktır. Endüstri Devrimi'nden sonra açılan sanat okulları daha çok endüstrinin ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Daha sonraki dönemlerde ise sanatın amacı farklılaşmış modernizmle birlikte sanatın anlamı da ve işlevi de değişmiştir. Bu açıdan baktığımızda sanatın çok amaçlı bir işlevinden bahsedebiliriz. Sanat işlev bakımından insanı sarar sarmalar. Sanatı tek bir amaca indirgemek sanatın geniş işlevini görmemekten kaynaklanır. Platon da sanatın işlevinin etkilerini göremediğinden sanatı yalnız kendi felsefi dizgesi açısından incelemiştir. Bu düşünce de onu kısır bir yola sürüklemiştir. Bu sanata olumsuz bakış açısı Ortaçağ'da etkin olacak ve sonraki yüzyılları etkileyecektir.

Günümüzde bile ülkemizde resim sanatına bakış açısının olumsuz olmasının altında yatan neden resim sanatının zihnin değil de el ürünü olmasıdır. Platon'un resim sanatının zihinsel bir çaba olmadığını el yeteneklerini içeren bir süreç olduğunu söylemiş olmasıdır. Bu durum doğrudan olmasa bile Platon'un resim sanatına olumsuz bakış açısının devam ettiğinin bir göstergesidir. Bu düşünce tarzı batıda ise Rönesans'a kadar etkisini sürdürmüştür. Rönesans'la birlikte insan tekrar değer kazanmış sanatın, felsefenin, siyasetin başlıca konusu haline gelmiştir. Böylece her türlü insan faaliyeti önemsenmiştir. Aydınlanma ve endüstrileşme ile başlayan süreç yeni ihtiyaçlar ortaya çıkarmış, el becerilerine dayanan iş okulları açılmış ve yaygınlaşmıştır. İş okullarıyla beraber Platon'un el becerilerine dayalı sanata olumsuz bakış açısı değerini yitirmiştir.

Platon'a göre sanatçı sıkıntılı durumlara bile çekicilik kazandırır. İnsanların göremediği, alışık olmadığı güzellikleri açığa çıkararak bireysel atılımlarla ateşli, coşkulu, sahte bir dünya yaratır. Bu dünya gerçeklerin çok uzağında sanatçının kendi kendini kandırdığı bir hayal dünyasıdır. Sanatçı o kadar ileri gider ki düşmüş, tüm yurtlardan kovulmuş, yazısına katlanmış bir tanrıya bile hak edilmemiş övgüler dizer.

“Diyojen Laérce’e göre öyle görünüyor ki, Platon’un kendisi de en azından gençliğinde resim sanatıyla ilgilenmiş ve sık sık ressam Parrhasios ve heykeltıraş Cleitos gibi sanatçılarla birlikte olmuştur”⁵

“O Güneşi, yıldızları sever, gökyüzünü ve rüzgârda bulutları, sallanan ağaçları, çayırları ve ırmakları, suları ve sulardan varlıkların ve nesnelerin değişen yansımalarını sever. Yapıtlarından taşan bu doğa sevgisi onu sarar sarmalar. Kuğular ve cırcır böcekleri, onun anlattıklarında birlikte eğlenirler. Yüksek bir çınarın gölgesi, bir pınarın serinliği, bir safranın mor salkımlarının burcusu Sokrates ve Phaidros’un ruhların güzelliği hakkındaki konuşmalarına eşlik ederler”⁶ Ancak bu bakış açısı tüm bu düşünceler felsefenin girdabına girince birden değişmiştir. Artık duygu değil de akıl önem kazanmıştır. Hocası Sokrates’e hayran olması onda tutkuya dönüşmüştür. Bu tutku daha sonraki tüm felsefesini etkileyecektir. Asıl misyonunun, hayranı olduğu Sokrates gibi olduğunu düşünmesi kendi felsefi sistemini oluştururken Sokrates’ten faydalanmasına yol açmıştır. Sokrates’ten faydalanma sistemli felsefesini oluşturmasını sağlayacak kendisinden sonra gelecek birçok filozofu etkileyecek tüm ortaçağ boyunca en büyük iki filozoftan biri olacaktır.

Bana göre Platon sanatçıya bakış açısında sanatçı naif, düşsel, geçici, tutkulu, anlamı belirsizleştirilmiş, yorumlara yer veren, akılcı olmayan geometriciler ve matematikçilerin yanında değil gölgelerin ve hayallerin yanındadır. Ayakları altına düşen, ezilen akli yeniden alıp krallara özgü taht kuran sezginin sınırlarının ötesinde gönlümüzde taşıdığımız sonsuz şiirin tanrısal olmadığı gerekçesiyle bir geometrici titizliğiyle dizginliyordu. Buna rağmen platon, sanatın etkileri üzerinde uzunca durmaktadır ve eğitimde sanatın önemine yer yer değinmektedir.

“Devletin üçüncü kitabında gençlerin nasıl yetiştirileceğini tartışırken şiirlerin ve masalların zararlı etkiler yaratabilecek parçalar üzerinde durur. Edebiyatın bize diğer bir zararı da Platon’a göre duygusal yanımıza hitap etmesidir. Bir sanat eseri karşısında coşup gitme ve kaybolma tehlikesi vardır. Oysa dengeli insan, bilge kişi aklını kullanarak

⁵ France FARAGO, *Sanat*, (Çev. Özcan Doğan), Birinci Basım, Beta Yayıncılık, İzmir, 2006, s.33.

⁶ Andre BONNARD, *Antik Yunan Uygarlığı*, (Çev. Kerem Kurtgözü), Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 2004, s.105-106.

duygularını dizginlemesini bilen kişidir. Kısaca Platon'un zamanındaki sanatın işlevi kötü işlemektedir"⁷ Platon aklın insanı insan yapan en önemli bir özellik olduğunu söyler. Duyguyu ise insanın en zayıf yönü olduğu için reddetmiştir. Edebiyatın bizi gerçeklerden uzaklaştırdığını ve insanı sonu belli olmayan duygusal bataklıklara sürüklediğini söylemiştir. Böylece duygusal yönümüzü sürekli dizginlememizi öğütlerken duygusallığın insanları itebileceği tehlikelere karşı da uyarmıştır. Bundan dolayı da ussal yanımızı güçlendirerek gerçeğe ulaşacağımız tüm kapıları açmıştır.

Aristo'ya göre sanatçı Platon'un tersine insanlara sahte dünyalar sunan bir taklitçi değil tam tersine insanlara çok farklı dünyalar ve güzellikler sunan doğada bulunmayan ama olabilir güzellikleri de bulan ve bunları ifade eden kişiler olarak ele almıştır. Sanatçı bu güzellikleri ifade ederken kendini de ifade eder. Bu ifade şekli kendinden bir şeyler katarak sanatını oluşturur.

Platon'a göre ise sanat dalları gerçeklikten uzak, gerçeğin bilincinde olmayan bir faaliyettir. Tüm sanat dalları kopyadır ve bundan dolayı aralarındaki farklar önemsizdir. Yani sonuçta hepsi kopyadır ve bir aldatmacadır.

Sanat ancak aşkın olana ulaşmayı hedeflerse bir anlam kazanabilir. Platon, sanatın mükemmel olanı yakalamasını ister. Bu mükemmellik de sanatı ideaya ulaştırır. Sanatın böylece ideal olanı yansıtmayı gerektiğini de dile getirir. Çünkü fenomenler dünyası ideaların sönük bir şekilde varlığa dönüşmüş halleridir. Eğer sanatçı görüneni, değişeni ele alırsa o hiçbir zaman ideaların gerçekliğine ulaşamayacaktır. Sanatı sadece bir kopya olarak gören Platon sanatın bir bilgi nesnesi olduğunu unuttur. Sanatı sadece biçimsel yönü ile ele alır. Sanatın içerik yönüne pek dikkat etmez. Sanat Platon'a göre sadece kaba bir taklittir. Ama Platon'un gözden kaçırdığı nokta sanat eserini önemli kılan sanatçının inançları, idealleri, umutlarıdır. Tüm bunlar ise sanat eserini oluşturur.

Mimesis kuramı Aristoteles ve Platondan sonraki yüzyıllarda devam etmiştir. Bu kuram daha çok Aristoteles çizgisindedir. Ortaçağın sonunda başlayan, Rönesans'la devam eden yeni bir evren anlayışı, insana yöneliş, doğayı inceleme, onun sırlarını çözme arzusu, bilimsel buluşlar toplumsal yaşamda meydana gelen devrim, sanata da

⁷ İhsan TURGUT, *Sanat Felsefesi*, Üniversite Kitabevi Yayınları, İzmir, 1993, s.7.

yansımasıdır. Sanat, doğanın bir yansıması olarak ele alınmıştır. Bu doğa yansımasında insan da yerini almış ve bağımsız olarak incelenmiştir. Aristoteles'in, Mimesis kuramında sanatçı yalnız olanı değil, olabilir olanı da yansıtmalıdır düşüncesi sanatın da genel ereğine uygundur. Çünkü sanat bir bilim değildir. Somut verilerden hareket etmez. Sanatın bilimlerden ayrılan yönü subjektif oluşudur. Sanat sanatçının isteklerini, beklentilerini, düşlerini kendince ifade etmesidir. Sanatçı bunları ifade ederken uygun aracı da seçerek kendini anlatır. Sanatçının hayal ettiği ve yaşamak istediği ideal bir dünya tasarımı ise Platon'un Mimesis kavramına yakındır. Bunun dışında günümüzde bile Platon'un etkisi devam etmektedir. Bu açıdan baktığımızda Platon'un Mimesis kuramının 19. yy'da ortaya çıkan toplumcu gerçekçiliği de etkilediğini söyleyebiliriz. Toplumcu gerçekçilik sanatçıları, sanatın amacının toplumsal yaşamı, sosyal gerçekçiliği yansıtmayı gerektiğini dile getirmişlerdir. Tolstoy, Balzac, Şolohof'un eserleri toplumsal gerçekçidir. Hepsi de sanatın bir Mimesis olduğunu ifade etmişlerdir. Bu düşünürlerin düşünceleri, Aristoteles'in mimesis kuramına yakın olduğunu göstermektedir.

Platon'da Güzel'in Anlamı

“Platon'da bütün şeyler 'Güzel'in kendisinden pay aldığı için güzeldir. Bir şeyi güzel yapan tek şey güzelin kendisinin ondaki mevcudiyeti ya da onun bu ilişki artık ne olabilirse Güzelin kendisinden pay almasıdır”⁸

Platon'un güzele yaklaşımı genel anlamıyla baktığımızda felsefesi olan idealist felsefe ile bağlantılıdır. Platon'un güzel anlayışı diğer kavramlarda olduğu gibi güzel ideasından pay aldıkları düzeyde güzel olduklarını dile getirir. Güzel anlayışı güzellik ideasının somutlaşmış halidir. Ancak bu şekilde kendisini ifade eder, anlamlandırır. Platon'da zamanla değişen, eskiyen bir nesne güzel olamaz. Çünkü bu nesne sürekli kendinden bir şeyler kaybeder ve bir süre sonra yok olur. Ama asıl kaynağı olan güzel ideası tüm zamanların dışındadır ve bu yüzden de hep güzel kalır. Buna karşın Aristoteles güzeli bir denge unsuru olarak görür. Güzelin olabilmesini oranlara bağlar. Oranlar önemlidir ve matematikseldir. Ancak bu oranların birbirleriyle uyumu güzeli ortaya çıkarır. Büyüklük, küçüklük güzeli belirleyen ölçülerdir. Örneğin üç metre boyundaki bir

⁸ Platon, Phaidon, (Çev. Ahmet Cevizci), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1995, s.88.

bayana güzel diyemeyiz. Ya da kollarıyla bacakları arasında bir uyumsuzluk varsa buna da güzel diyemeyiz. Bunun yanında gözümüzle zor algıladığımız bir nesneye de güzel diyemeyiz. O halde güzel kendi içinde oranla orantıyı sağlamış, uyumlu olandır.

Foto – 4: Artemis Tanrıçası

Artemis Tanrıçası Yunan'ın Anadolu inancından etkilendiği vücut ölçülerinin uyumlu ve ideal güzelliği yansıtan bir heykel olarak karşımıza çıkar. Tüm Yunan heykellerinde gördüğümüz idealin ve ideal güzelliğinin yansıtılmasıdır. Çünkü Yunanlılar tanrılarını ideal düşündükleri için bunu heykellerinde somutlaştırmışlardır (Foto – 4).

Aristoteles Estetiği

Aristoteles felsefenin basamaklarını hızlı hızlı çıkararak zirvelerde derin kökler salmış gerek batıda gerekse doğuda saygılı ve haklı bir ün kazanmış ve felsefeyi yüzyıllar boyunca etkilemiş ve adı felsefeyle özdeşleştirilmiştir.

Aristoteles'in ilgilendiği, hocası Platon gibi idealar değil asıl bu dünyadır. Hocasının tersine bir realisttir. Realist felsefesi onun sanata bakış açısını da etkilemiştir. Aristoteles Platon'la kıyaslandığında kendince gökyüzünde değil ayakları yere basan bir felsefe geliştirmiştir. Aristoteles'e göre, hocası Platon fenomenler dünyasındaki nesnelerin dışında bir ideler dünyası oluşturmasına karşı çıkmıştır. Eğer ideler fenomenler dünyasındaki nesnelerin ilk örneği ise nesne olmadan nasıl düşünülür. Aristoteles'e göre kişi bu ide

kavramını ancak ve ancak nesnenin içinde görür öyle kavrar. Yani hayallerimiz bile gördüğümüz nesneler ölçüsündedir. Örneğin bir masa görmeden onu hayal etmek mümkün değildir. Aristoteles sanat konusundaki düşüncelerinde Platon'dan farklı düşünür. Sanatın toplum ve birey üzerindeki olumlu etkilerini fark etmiş, felsefe gibi sanatın insanlar için vazgeçilmez ve insan olmanın temel unsuru olarak kabul etmiştir. Hocası Platon'un sanatı olumsuzlaştırma düşüncesinde biraz ileri gittiğinin de farkında olmuştur. Çünkü Aristoteles'e göre sanatlar insanlar için çok önemlidir. Çünkü doğada bulunmayan güzellikleri bulup açığa çıkarırlar. İnsanlara daha güzel bir dünya yaratırlar. Örneğin Tragedyanın insanlar için önemini vurgularken insanların günlük sıkıntılarından kurtulmalarını sağladığını ifade etmiştir.

Aristoteles'e göre sanat bir taklit (mimesis)tir. Sanatçı doğa unsurlarını, insan ilişkilerini, hem olanı hem de olabilir olanı yansıtır. Ama olabilir olanı yansıtırken de gerçeğe bağlı kalır, ondan uzaklaşmaz. Çünkü başka bir dünya yoktur. Gerçek dünyayı da duyularımız aracılığıyla kavrarız. Sanatçı nesneyi, yani gördüğü maddeyi yorumlayarak yansıtır. Sanatçı salt bir taklitçi değildir. Yani sanatçı dünyayı yeniden kurar ve daha iyi bir dünya özlemine yerine getirir. Bu anlamda Aristoteles sanatın bir taklit olmadığı onu aşan ve insana ait bir eylem olduğunu dile getirir. Ama bunun yanında da gerçeklikten bağıni tümüyle koparmaz. Çünkü sanatçının ortaya koyduğu ürünün benzerlerini doğada görmemiz mümkündür ya da olabilir düzeydedir. Bir bakıma sanat Platon'un ideasıyla Aristoteles'in Realizminin sentezi hatta onun ötesindedir. Aynı nesnenin birçok sanatçı tarafından farklı farklı tasvir edilmesi de bunun en açık göstergesidir. Bunun yanında Aristo'ya göre sanatçının modeli hiç değiştirmeden bire bir taklit ettiğini söyler. Taklit ettiği nesneye bire bir bağlı kalması sanatçının yetkinliğinin de bir ifadesidir. Bunu yaparken de kendisine dünyadan kopuk gerçek nesnelerin dışında hayali bir kosmos oluşturmaz. Eserini oluştururken gerçek dünyaya hep bağlı kalır.

Aristoteles, "Öykünme tüm insanlarda çocukluktan itibaren doğaldır. İnsanın öteki aşağı hayvanlar karşısındaki üstünlüğü dünyada en öykünmeci yaratık olması ve önce öykünmeyle öğrenilmesidir" diyor. Öykünme, aynı zamanda tükenmez bir haz kaynağıdır

da. Bu şöyle kanıtlanabilir: Bazı nesnelerin kendilerini görmek bize acı verdiği halde, bunların en gerçekçi tasarımlarını sanatta seyrederken haz duyarız”⁹

Taklit ilişkisi Platon’un aksine insani bir özellik olup insandaki en büyük hazzın da kaynağıdır. Bu haza ulaşmak için insan sürekli kendini aşma isteği duyar ve bunu gerçekleştirmek ister. Böylece sahip olduğu yetenekleri kullanan insan yaratılışının bir nedeni olan taklit duygusunu geliştirmiş olur. Öykünerek öğrenen insan kendisini ve doğayı analiz ederek senteze ulaşır. Öykünmenin bizim doğayı anlamamızda birçok faydaları vardır. Öykünerek öğreniriz, öykünerek yaratırız. Resim sanatında da eğer çizdiğimiz bir insan resmi gerçeğe ne kadar benziyorsa o kadar amacımızı gerçekleştirmiş oluruz. Ustalığımızın ölçütü çizdiğimiz modele benzeyip benzemediğiyle ölçülür. Yani doğa bizim için bir kılavuzdur. Ulaşacağımız hedefe onlar bizi ulaştırır.

Katharsis ve Yansılar

Aristo, sanatın işlevi konusunda da Platon’dan farklı düşünür. Aristo’ya göre “Tragedya eyleyenleri taklit eder; bunu da bir anlatı aracılığıyla değil, uyandırdığı acıma ve korku aracılığıyla bu tür duygulanımların arınmasını sağlayarak yapar”¹⁰ Aristoteles, Katharsis’in insanlar için ne kadar vazgeçilmez bir deşarj olma aracı olduğunu her defasında vurgulamıştır. Aristoteles Katharsiste sanatın insanlara olan etkilerinden bahsederken insanlardaki bazı bastırılmış duyguların olduğunu ve bu duyguların açıkça dışa vurulmasının birçok tehlikeleri bulunduğunu ve bu duyguların dışa vurulmasına toplumsal normların izin vermediğini savunurken sanatın bu duyguların tatmin edilmesini sağlayarak insanın ruhsal açıdan daha dengeli ve sağlıklı olacağını ifade etmiştir. Aristo’ya göre insanların bazen duygusal olarak boşalma gereksinim duyduğunu ve sanatın bu görevi yerine getirdiğini de ifade etmiştir. Ama daha sonraki dönemlerde sanatın işlevi düşüncesi, dönemin ihtiyaçlarına göre sürekli değişmiştir. Örneğin, ortaçağ ve Rönesans’ta sanatın amacının öğretici olması uygundu. Çünkü okuma yazma oranının az olduğu, okuma yazmanın sadece belli bir zümrenin tekelinde olduğu bilinmektedir. Bu dönemde sanatın amacı doğal olarak eğitici olmak durumundaydı. Neoklasik dönemde de

⁹ Ernst CASSİNER, *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (Çev. Necla Arat), Birinci Basım, İstanbul, 1997, s. 167.

¹⁰ Aristoteles, *Fikir Mimarlari-13* (Derleyen: Kaan H. Ökten), Birinci Basım, Say Yayınları, İstanbul, 2007, s. 533.

bu anlayış devam etmiştir. Endüstri devrimiyle başlayan makineleşme sanatın işlevini kendisinden önceki yüzyıllardan tamamen farklılaştırmış, farklı bir misyon üstlenmiştir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişim yoğun kentleşme, nüfus artışı sanatın işlevini değiştirmiş insanların günlük hayatında kullanabileceği daha estetik ürünlerin tasarlanmasına yöneliktir. Günümüzde ise küreselleşme ile birlikte insanın kendisini tekrar sorguladığı bir dönem olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönem doğanın kirlenmesi aşırı büyüyen kentler, yabancılaşma, sanatın işlevini Aristoteles'in Katarsindeki gibi tekrar bir misyon üstlendiği görülmektedir. Yalnızlaşan insan kendisini ancak sanatla ifade edip bu yoğun stresten kurtulabiliyor. Günümüzde bile sanatın işlevinin Aristoteles'teki gibi psikolojik arınmayı sağladığını söylenebilir.

SONUÇ

Bugün Batı'nın sahip olduğu kùltür miras her alanda Platon ve Aristoteles'in ortaya koyduğu ve tartıştığı kavramlara sıkı sıkıya bağlıdır. Bunlar siyasetten felsefeye, sanata kadar uzanan geniş bir alanı kapsar.

Sanatın toplum açısından ve psikolojik açıdan öneminin ve gereğinin günümüzde özellikle modern insanlar için çok önemli olduğunu söylenirse konunun önemi vurgulanmış olur.

Sanata kendi felsefesi açısından yaklaşan Platon'un sanat ve sanatçıya bakış açısı olumsuz olsa da ilk defa sanat ve sanatçı problemini ortaya atıp sorgulaması bile çok büyük bir önem taşır. Platon, sanatı sadece basit bir kopya ya da ideaların sönük bir yansıması olarak görmesi sanatın tüm boyutlarını gözden kaçırmasına neden olmuş. Bu düşünceleri de sanat kuramında bir kuruculuğa ve kısırlığa yol açmıştır. Bunun yanında kendi öğrencisi olan Aristoteles ise sanatı daha geniş bir çerçevede ele alarak sanatı tüm boyutlarıyla incelemiştir. Bu iki filozofun ileri sürdüğu düşünceler birçok sanat kuramını derinden etkilemiş, yüzyıllar boyunca da etkin olmuştur. Sadece felsefede değil sanat kuramlarında da haklı bir üne kavuşmuşlardır. Bu etkilenmenin boyutları iyi incelendiğinde Platon ve Aristoteles'in sanat felsefesine katkılarının ne kadar büyük olduğu görülür.

KAYNAKÇA

- Aristoteles, (2007), *Fikir Mimarları-13* (Derleyen: Kaan H. Ökten), Birinci Basım, Say Yayınları, İstanbul.
- Bonnard, Andre, (2004), *Antik Yunan Uygarlığı*, (Çev. Kerem Kurtgözü), Evrensel Basın Yayın, İstanbul.
- Cassirer, Ernst, (1997), *İnsan Üstüne Bir Deneme*, (Çev. Necla Arat), Birinci Basım, İstanbul.
- Dagognet, Francois, (2007), *Büyük Filozoflar ve Felsefesi*, (Çev. Zeynep Durukal), Birinci Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Denkel, Arda, (1998), *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*, İkinci Basım, Özne Yayınları, İstanbul.
- Farago, France, (2006), *Sanat*, (Çev. Özcan Doğan), Birinci Basım, Beta Yayıncılık, İzmir.
- Platon, (1995), Phaidon, (Çev. Ahmet Cevizci), Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Timuçin, Afşar, (1992), *Düşünce Tarihi*, BDS Yayınları, İstanbul.
- Turgut, İhsan, (1993), *Sanat Felsefesi*, Üniversite Kitabevi Yayınları, İzmir.

